

IODAN DATCU
(București)

ETNOLOGUL BASARABEAN PETRE
V. ȘTEFĂNUCĂ ÎN PAGINI NECUNOSCUTE

Abstract. In this article, the author puts into circulation and comments on two unknown texts of the Bessarabian ethnologist and folklorist Petre V. Ștefanuca, judged and destroyed in Stalinist prisons, accused of sympathy for the Romanians, anti-Semitism, imperialism, fascism, etc. The texts are related to the publicistic style and were discovered by a researcher in the cultural journal *Satul*, which was issued in Bucharest from 1930 to 1935 in 60 numbers.

Keywords: terrible torture, trial plot, eulogy to Bessarabian village, barbaric tortures, „Romanian river of life”, policy of denationalization.

La 12 iulie 1942 se stingea din viață, în urma unor cumplite torturi, într-o colonie de deținuți politici din R.A. Tâtară, eminentul etnolog basarabean Petre V. Ștefănuță. Fusese arestat în septembrie 1940 și i se confiscase întregul material științific, al său și al Institutului Social Român, secția Chișinău, al cărui secretar fusese (1934) și apoi director (din 1939). A fost cercetat, scrie profesorul Ștefan Ciobanu, „timp de șapte luni, purtat din celulă în celulă, cu «vizite» nocturne ale judecătorilor sovietici, supus la cele mai mari torturi. Pentru ca acuzațiile de românofilism, antisemitism, imperialism, fascism să fie și mai grave, i se montează un proces de complot, în care mai erau incluși opt refugiați din sate transnistriene, pe care nu i-a cunoscut și nici ei nu-l cunoșteau. Judecătorii ruși sunt profund iritați că nu le răspunde în rusește, pretenție la care Ștefănuță le-a replicat: «Da, dar dumneavoastră singuri ați creat o republică moldovenească, deci limba statului este limba noastră»”.

Publicase ample studii de înalt profesionalism, precum: *Folclor din județul Lăpușna* (1933), *Cercetări folclorice în Valea Nistrului de Jos* (1937), *Două variante basarabene la basmul „Harap Alb” al lui Creangă* ((1937), *Două variante la basmul „Dănilă Prepeleac” al lui Creangă* (1937), *Literatura populară a satului Iurcenii* (1937), *Rites magiques pour provoquer et arrêter la pluie, à Popeștii de Sus (Departament de Soroca–Bessarabie)* (1943).

Opera sa a fost strânsă în două volume, *Folclor și tradiții populare* (Chișinău, 1990), ediția fiind îngrijită de Grigore Botezatu și Andrei Hâncu. Volume care conțin nu doar studiile amintite, ci și publicistica sa mărunță, apărută în periodice ca *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, *Cuvânt moldovenesc*, *Pagini basarabene*, *Moldova nouă*, *Viața Basarabiei*. A publicat și în reviste din dreapta Prutului: *Anuarul Arhivei de Folclor*, *Arhiva pentru știință și reformă socială*, *Sociologie românească*.

Între publicațiile din dreapta Prutului trebuie adăugată și *Satul*, revistă de cultură pentru popor, care a apărut la București, între anii 1930 și 1935, în 60 de numere. Mare ne-a fost bucuria să descoperim între copertele acelei publicații, două articole necunoscute ale lui Petre V. Ștefănuță: *Satele din Basarabia, zăgaz contra înstrăinării rusești* (nr. 9-10, august-septembrie 1931, p. 7 și 8) și *Prutul și Nistrul, morminte de moldoveni* (nr. 18, mai 1932, p. 18 și 19). Primul este un elogiu al satului basarabean care, în condițiile unei barbare opresiuni, și-a păstrat limba și tradițiile, iar cel de-al doilea evocă chinurile cumplite ale basarabenilor. Evocându-le, scriitorul face un apel la conducătorii României să-i ajute prin școli pe românii din stânga Prutului, care astfel să se alăture „râului de viață românească”.

Spre deosebire de alte articole ale sale, acestea pe care le semnalăm excelează prin cea mai decisă condamnare a politicii de deznaționalizare a basarabenilor.

PETRE V. ȘTEFĂNUȚĂ SATELE DIN BASARABIA, ZĂGAZ CONTRA ÎNSTRĂINĂRII RUSEȘTI

Mulți din cititorii acestei reviste nu cunosc deloc, sau poate cunosc prea puțin, parte din pământul vechii Moldove, pe care azi o numim Basarabia. Cei mai mulți nu o cunosc fiindcă niciodată n-au avut putință să ajungă tocmai prin acele locuri, nici nu le-a vorbit nimeni despre oamenii de pe acele meleaguri, dar nici de citit ceva despre ei nu au avut ocazia. Alții o cunosc fiindcă, fiind mai tineri, și-au făcut datoria către țară pe acolo, iar alții mai bătrâni și-or fi amintit de pe timpul războiului, când de sub uniforma muscălească răsărea câte o frumusețe de român ce le vorbea, spre surprinderea lor, dulcea limbă moldovenească. Erau moldoveni din Basarabia ce luptau contra aceluiași dușman! Mulți însă cunosc acest colț de pământ românesc numai din ziare, unde nu-i vorba decât de comuniști, de arestări, comploturi etc., dar de moldoveni, de urmașii falnicilor răzeși și mazili din ținutul Sorociei, Orheiului și Lăpușnei, nicio vorbă. Astăzi, după treisprezece ani de la Unire, a venit timpul, cred, ca să se cunoască între ei românii din toate colțurile țării, dacă nu prin vizite de la unii la alții (fiindcă timpurile sunt grele), cel puțin prin o vorbă bună despre ei prin cărțile și revistele poporului.

În cele ce urmează voi încerca să arăt cum satele din Basarabia sunt cele care au făcut Unirea, căci ele au păstrat nestinsă flacăra neamului nostru, ele au făcut front contra valului de înstreinare și ciotopire a dușmanului de la răsărit, rusul.

Rușii, pentru a atrage în ghearele înstrăinării neamul moldovenesc din Basarabia, au procedat de la început în chipul cel mai viclean și mai dușmănos. Încă din primii ani după răpirea Basarabiei, pătura boierească și preotească a fost ademenită prin avantajii și onoruri către interesele rusești, răpind astfel poporului pe conducătorii săi spirituali, busola din timpuri grele. În chipul acesta, o prăpastie s-a săpat între boieri, preoți și învățători, de o parte, și țărănime, rămasă fără îndrumători naționali, de altă parte.

Scoala și biserica au fost înstrăinate, așa că poporul nu s-a simțit atras către o învățătură în limba rusească.

A trăit mai departe în întuneric, ocolind astfel mrejele înstrăinării. Opera de înstreinare a reușit numai la orașe și au fost înstrăinați mai ales fiii de mari

proprietari, de preoți, de învățători, de negustori etc., ce erau dornici de a ocupa funcții și de a parveni în statul rusesc. Satele moldovenești au trăit izolate, cu o viață închisă în hotarele lor, tocmai pentru a-și manifesta în chipul cel mai sfidător o rezistență pasivă față de stăpânirea rusească.

Satele din Basarabia au rămas aceleași, ca și satele din celelalte colțuri de pământ românesc, cu gospodăriile împrejmuite cu garduri de nuiete, sau zăplazuri, cu aceleași hudiți întortocheate și umbroase, cu aceleași case văruiete în alb, cu brăie albastre, trase cu îngrijire, fântâne cu cumpene, cu ciuturi și ghizdele, grădinițe cu flori și zarzavaturi. Aceleași vii și livezi prin coclauri și hârtoape, aceleași lanuri de grâu și porumb, aceiași oameni, cu căciuli și sumane, rămași aproape neschimbați timp de o sută de ani, întâlnești ca și în satele din acestălalt mal al Prutului.

Gospodăriile moldovenilor au rămas aceleași, nu s-a schimbat nimic, nici în ograda lui, dar nici în casa lui. În orice gospodărie, cum intri, vezi aceleași case, acoperite cu stuf sau șindrilă, cu prispă lată sau cerdac, aceeași poiată pentru vite, aceleași cotețe pentru păsări, același cotlon făcut afară, pentru vară, același sâsâiac pentru porumb, aceleași unelte pentru muncă, pe care le întâlnești în orice sat moldovenesc de la poalele munților.

De intri în casă, vezi cuptorul cu prichici și cleștele în vatră, pereții zugrăviți după arta apucată din bătrâni, a gospodinei, iar în „casa cea mare”, aceeași bogăție de icoane, înconjurată cu flori și prosoape cu horboțică, ghiveciuri de flori la fereastră, busuioc, garoafe și mintă nelipsite din grindă, pereți acoperiți cu păretare și războaie, lavițe acoperite cu lăvicere și cadriluri vârstate cu culori și deseme tradiționale. E nelipsită lada cu zestre, făcută din lemn și boită cu culorile cele mai diferite, așezată pe alviță într-un colț, plină cu „valuri de pânză”, de prosoape și altele; iar deasupra lăzii e așezată „teanc” zestrea, de veretcă, saci, lăvicere, țoluri, cadriluri, războaie, perne etc.

La sate s-au păstrat aceleași îndeletniciri apucate din bătrâni, aceleași raporturi juridice (legile rusești niciodată nu au pătruns deplin în viața satelor), economice și sociale. S-au păstrat aceleași obiceiuri, credințe, superstiții și rituri la naștere, botez, nuntă, înmormântare, sărbători, petreceri, muncă etc. Cântecel de stea, colindele, plugușorul, făceau aceleași bucurii și erau așteptate cu aceeași nerăbdare de băieți și fete ca și în satele din restul țării. Aceleași credință a fetelor mari că dacă te lai în lăutoare cu busuioc, furat de la „plugușor”, îți va crește părul, sau dacă parul de la gard, ce cade al zecelea, când îi numeri cu ochii închiși și legat cu arnici roșu, de se întâmplă de-i drept, atunci mirele va fi frumos, iar de-i cioturos, va fi urât, credință și practică pe care o găsim în orice sat moldovenesc.

De asemenea, ei cred că nu-i bine să dormi spre Sf. Gheorghe, că iei somnul mieilor, sau să lucrezi în luna Rusaliilor, că te apucă Rusaliile. Ramuri de tei și de nuc se pun în streșină la Duminica Mare, și aici clăcile la curățat porumbul sau șezătorile iarna sunt nelipsite!

Toate aceste fapte din viața moldovenilor sunt învăluite de stări sufletești și de forme tradiționale comune tuturor românilor.

Afară de acest suflet puternic și tânăr, satele din Basarabia prezentau o masă compactă greu de pătruns. Deși biserica i-a fost răpită prin înstrăinare, totuși moldovenii

la biserică înălțau rugă lui Dumnezeu și Dumnezeu le asculta rugă, numai în graiul lor de acasă; căci glasul preotului spus în altă limbă nu cuprindea și durerile moldovenilor. La sărbători, cei cu știința „buchilor” (literelor), ceteau în taină acasă ceaslovul, scris în moldovenește, adus pe ascuns de vreun mocan din Ardeal, ce rătăcea cu oile prin Bugeac. Pe la zile mari, la Sf. Maria, Sf. Petru, Sf. Gheorghe etc., alergau pe la mănăstiri, unde le cetea în taină, ca să nu-i surprindă stăpânirea, – vreun călugăr mai bătrân, rugăciuni vindecătoare a durerilor și ispășitoare de păcate.

Această rezistență pasivă, această viață închisă în hotarele satului, au făcut pe moldoveni să-și păstreze neatinsă viața lor națională moldovenească. Viermele înstrăinării rusești nu a atins rădăcinile neamului moldovenesc, ba ceea ce e spre mândria noastră, moldovenii au absorbit o mulțime de elemente străine, izolate, ce erau trimise de statul rusesc, ca să trăiască ca mici funcționari în satele moldovenești. S-au amestecat în masa moldovenilor, le-au învățat limba, s-au căsătorit cu moldovence, așa că astăzi copiii lor sunt de cel mai curat neam moldovenesc.

Aceștia sunt moldovenii basarabeni și astfel au trăit ei sub jugul străin! Către aceste energii de viață românească să se îndrepte conducătorii țării noastre, pentru a-i ajuta să se ridice prin școală și pentru a-i îndruma pe căile ideale ale românismului. Acești moldoveni sunt un izvor bogat și tânăr, odihnit atâta vreme, ce așteaptă numai să fie dezgropat pentru a se întrupa într-un râu de viață românească.

(Revista *Satul*, an. I, nr. 9-10, aug.-sept. 1931)

PRUTUL ȘI NISTRUL, MORMINTE DE MOLDOVENI

O lume întreagă a rămas îngrozită de cruzimile de la Nistru. Valurile Nistrului au curs înroșite de sângele nevinovat al moldovenilor. Și de ce? Pentru că nu mai puteau să îndure chinurile unei stăpâniri sălbatice. Și-au părăsit casa, masa și moșia străbunilor și numai cu ce era pe ei au trecut prin ploaia de gloanțe, cu trupurile sfârtecate, la frații lor.

Haite de câini au sfâșiat și s-au îndopat din trupurile celor căzuți la jumătatea drumului, iar cei înghițiți de gurile din gheață scufundată și-au găsit mormântul în fundul apelor. Dar grozăviile petrecute în anul acesta la Nistru s-au mai întâmplat acum o sută de ani în urmă la Prut. Documentele istorice ne adeveresc din belșug jalea și plânsul din acele timpuri.

După răpirea unei părți din Moldova lui Ștefan cel Mare din anul 1812, moldovenii nu puteau să îndure jugul robiei și treceau la frații lor din dreapta Prutului. Iată ce ne arată într-un act oficial consilierul de stat A. Baikov, care fusese în Basarabia prin 1813, cu scopul de a informa autoritățile superioare din Petersburg: „Țăranii, nemaifiind în stare de a suporta birurile grele și taxele ilegale la care sunt supuși, sunt siliți să-și părăsească vetrele și să fugă peste Prut pentru a se așeza în părțile Imperiului Turcesc”^{*} (adică în Moldova rămasă).

De asemenea și scriitorul Svinin în *Descrierea Basarabiei*, p. 210, menționând despre fuga locuitorilor din Basarabia, povestește că locuitori din Moldova au trecut Prutul cu luntre, au legat pichetul de cazaci și-au transportat pe partea cealaltă a Prutului pe toți țărani din satul Coniseari împreună cu toată averea lor și chiar cu vitele lor¹.

¹ Paul Gore. *Populația Basarabiei. Materiale istorice statistice*. În: Democrația, XI.

Poezia populară, document al sufletului poporului, ne redă sub o formă deosebit de frumoasă întâmplările de acum o sută și mai bine de ani la Prut. Redăm mai jos o doină culeasă din Basarabia:

„Frunzuliță și-o lalea,
Maică, măiculița mea,
Eu de-acum mă socotesc
Că mai bine putrezesc,
Decât la muscali chicam,
Mai bine mă spânzuram:
Decât slujbă la muscali,
Câte opt și zece ani,
Cu sudălmi și cu bățai,
De sunt numai vânătăi.
Frunzuleană măr bătut,
Haidem, maică, peste Prut,
Hai la frați, la surioare
Să scăpăm de chin și-oftare,
Haidem, maică, să scăpăm
Și pe rus să blăstămăm,
S-ajungă de noi robii
Și de toți batjocorit.
Frunzuleană și-o lalea,
Maică, măiculița mea,
Cum să trecem când muscalu
Tare mai păzește malu.
Căsuța și cu grădina,
Ogorașul și Florina
Cui noi, maică, le lăsăm?
Cui noi le înstreinăm?
Maică, măiculița mea,
Lăsăm casa și grădina,
Ogorașul și Florina,
Lăsăm toate în pământ
Și cu strajnic jurământ.

Haidem, maică, peste Prut,
Cât îi drumul mai bătut,
Că dacă ne-om zăbovi
Tare rău ne-om mai căi.
Frunzuleană și-o lalea,
Maică, măiculița mea,
Dacă rusu ne-o zăpși,
Ne-or pușca, ne-or omorî,
Cine, maică, ne-o-ngriji,
Cine pomeni ne-or da,
Cine oare ne-o boci,
Și-n lume ne-o jălui?
Frunzuleană și-o lalea
Maică, măiculița mea,
Eu m-oi face-o luntirșoară,
Tu în ea o lopăcioară
Și om trece liniștiți
Și de nime nevăzuți
La ai noștri frați iubiți.
Iar de rusu ne-o zăpși,
Ne-o pușca, ne-o omorî,
Atunci Prutul cu-al lui val
Groapă ne va da în dar.
Stelele când s-or ivi
Și pe cer c-or străluci,
Făclii, maică, ne vor fi,
Păsările ne-or boci,
Florile ne-or jălui,
Iar luna și soarele
Ne-or purta pomenile”.

(Auzită de la Andrei Sănduță, 83 ani, Ialoveni-Lăpușna)

Sărman neam moldovenesc! Mult sânge s-a scurs din brazdele trase de dușman prin inima ta. O sută de ani în urmă și-au înfipt hotar în coasta dreaptă, astăzi îl simți în coasta stângă; o sută de ani ai fost la o margine de împărăție, astăzi ești la marginea altei împărății și numai la margine și numai stâlp de hotar. Mulți plâng pentru tine și tu niciodată nu ești fericită.

(Revista *Satul*, an. II, nr. 18, mai 1932)